

UOT:781.

A.S.DARQOMİJSKİNİN OPERA YARADICILIĞININ ƏSAS CƏHƏTLƏRİ**Nəbiyeva Leyla Məzahir qızı****Gəncə Dövlət Universiteti****nabiyeva.leyla@inbox.ru**

Xülasə: Məqalə XIX əsr rus musiqi mədəniyyətinin görkəmli nümayəndəsi Aleksandr Sergeyeviç Darqomijskinin (1813-1869) opera yaradıcılığının öyrənilməsinə həsr olunmuşdur. A.S.Darqomijski öz dahi sələfi M.İ.Qlinkanın nailiyyətlərinə arxalanaraq, rus musiqisini yeniliklərlə zənginləşdirmişdir. “Esmeralda” (1847), “Su pərisi” (1856), “Daş qonaq” (1872) operaları bəstəkarın yaradıcılığında mühüm yer tutur. Bəstəkar yeni realist xarakterli musiqi dili (reçetativ-deklamasiya üslub), psixoloji məişət dramı (“Su pərisi” operası) kimi yeni opera növü yaratmışdır.

Açar sözlər: bəstəkar, yaradıcılıq, musiqi, opera, dövr

Ключевые слова: композитор, творчество, музыка, опера, эпоха

Key words: composer, creativity, music, opera, era

Görkəmli rus bəstəkarı A.S.Darqomijski opera əsərləri sahəsində ilk addımlarından dramatik süjetlərə meyl göstərmişdi. O, Viktor Hüqonun “Paris Notrdam kilsəsi” romanının süjetinə əsasında yazdığı “Esmeralda” operası 1847-ci ildə səhnəyə qoyulmuşdu. Bəstəkar bu əsər üzərində 3 il (1838-1841) işləmişdi. Gənc Darqomijskinin bu süjetə müraciət etməsi onun romantik dünyagörüşünün təzahürüdür. Əsərdə Fransa romantik opera sənətinin-Meyerber tipli “Böyük opera” janrının təsiri müəyyən dərəcədə özünü göstərir. Tədqiqatlarda bu əsər opera dramaturqu sayılan bəstəkarın yaradıcılıq axtarışlarının başlanğıcı kimi qiymətləndirilir.

Bəstəkar “Esmeralda” operasından sonra Darqomijski yenidən səhnə musiqisi janrlarına müraciət etmiş, 1843-cü ildə A.S.Puşkinin poeziyasından bəhrələnərək “Vaxın təntənəsi” kantatasını yazmışdı. 1848-ci ildə isə Darqomijski bu kantatanı eyniadlı lirik opera-baletini yaratmışdır.

Darqomijskinin “Su pərisi” və “Daş qonaq” operaları bəstəkarın yaradıcılıq üslub xüsusiyyətlərini parlaq şəkildə əks etdirirlər. Bu operalar bəstəkarın yaradıcılıq təkamülünün müxtəlif dövrlərinin məhsuludur.

Görkəmli rus musiqi tənqidçisi A.N.Serov Darqomijskinin yaratdığı reçetativ üslubunu yüksək qiymətləndirir və belə hesab edirdi ki, “... məhz bu sənət gələcək rus dramatik musiqisinin coşqun inkişafına şərait yaradacaqdır” [4, s. 10].

Görkəmli rus bəstəkarı P.İ.Çaykovski haqlı olaraq Darqomijski yaradıcılığında vokal-dramatik ifadə vasitələrindən olan reçetativi belə qiymətləndirilmişdir: “Heyrətamiz dərəcədə real və eyni zamanda incə, oxumaqlı reçetativ” [1, s. 149].

Qeyd edək ki, bəstəkarın “Su pərisi” operası diqqətə layiq sənət nümunələrindəndir. Əgər Qlinka 1836-cı ildə səhnəyə qoyulmuş ilk rus operası olan “İvan Susanin”, xalq qəhrəmanlığı və nağıl-epik janrında yazılmış “Ruslan və Lüdmila” (1842) kimi operalar yaratmışdırsa, Darqomijski isə özünün bu operası ilə psixoloji-məişət musiqili dramının təməlini qoymuşdur.

“Su pərisi” operası 1855-cı ildə tamamlanmış, 1856-cı il mayın 16-sında isə əsər Peterburqda Marinski teatrında tamaşaya qoyulmuşdur. Bu, realist xalq-məişət musiqili dramı janrında yazılmış ilk klassik rus operası idi.

Görkəmli rus şairi A.S.Puşkinin (1799-1837) “Su pərisi” operası eyniadlı dramatik poeması təşkil edir. Bu poema şairin mükəmməl realist əsərlərindən biridir. Onun surətini böyük şair həmin dövrdə geniş yayılmış “Dneprin su pərisi Lesta” adlı xalq poetik əfsanəsindən götürmüşdür. Xalqın nümayəndəsi olan aldadılmış sadələvh qızın və onun böyük sarsıntılar keçirmiş atasının başına gələn əhvalatlar mövzusu əsrdən-əsrə, ölkədən-ölkəyə keçən, dillərdə gəzən, müxtəlif xalqların, dövrlərin ədəbiyyatında təşəkkül tapıb işlənən ümumbəşəri sujetdir. Xalq yaradıcılığında geniş yayılmış bu mövzuya çox böyük psixoloji təsir qüvvəsi, millikolorit və xarakter verən Puşkin xalq dramını əsl faciə zirvəsinə qaldırır.

Şairin mövzuya olan münasibətini, hadisələrin poemadakı inkişaf xüsusiyyətlərini Darqomijski operada qoruyub saxlamışdır. O, Puşkinin sujetindəki sadə məişət fonunda yaranan dərin həyəcanlı psixoloji dramını yaratdığı bu sənət əsərində yüksək məharətlə musiqi dili ilə təqdim etmişdir. Darqomijski operada xalq həyatının dramatik cəhətlərini, öz dövrünün sosial cizgilərini, ictimai ədalətsizliyi ön planda göstərmişdir. Bəstəkarın başlıca qayəsi sadə adamların həyat faciəsini göstərmək idi.

Darqomijski özü Puşkinin əsərini opera librettosuna çevirərkən şairin əsərində olmayan sonluğu əlavə etmişdi. Sujetin ümumxalq koloritini saxlayan Darqomijski operada bir neçə yeni məişət səhnəsi yaratmışdır. Bu səhnələrin xalqi xarakterini nəzərə catdırmaq, həyat həqiqətinə mümkün qədər daha çox yaxınlaşdırmaq məqsədilə bəstəkar onlara əsl folklor mətnləri daxil etmişdir. O, həmin xalq mətnlərinə milli üsluba yaxın öz orijinal musiqisini yazmışdır. Təkcə bu fakt, yəni bəstəkarın xalq mətnlərinə musiqi yazması faktı onun el sənətinə münasibətini parlaq şəkildə göstərir. Bəstəkarın yaradıcılığı üçün xalq mahnısı canlı poetik material və intonasiya materialı idi. Buna görə də, Darqomijski folklor mətnlərinə xalq ruhunu əks etdirən melodiylar bəstələyib, əsərlərindəki el havalarını isə bu və ya digər dramatik şəraitdən asılı olaraq sərbəst şəkildə inkişaf etdirirdi [1, s. 164-165].

Darqomijskinin “Su pərisi” operası kompozisiya baxımından qarışıq formalı əsərdir. Əsərdə ənənəvi musiqi nömrələri ilə yanaşı, ardıcıl inkişaf etdirilən səhnələr də vardır. Operadakı psixoloji dramı dərinləşdirməyə çalışan bəstəkar baş qəhərmənlərin musiqi təsvirini kəskin dramatik çalarlarla zənginləşdirərək ansambl səhnələrinin mövqeyini genişləndirir, onları operanın inkişafının həlledici mərhələlərində işlədir. A.İ.Kandinski bu barədə yazır: *“Dialog üslubunda oxumalar, dramatik anlarda reçitativlərin müstəsna rolu, musiqinin inkişafında axıcılıq və nəhayət, ardıcıl inkişaf edən səhnə quruluşu belə ansambların çoxu üçün səciyyəvidir. Darqomijskinin yaradıcılığında belə səhnələr bir neçə kiçik arioso epizodlarının ardıcıl düzülüşündən, qısa və axıcı ansambl oxumalarından (çox vaxt arioso ansambila keçir) və ən başlıcası, külli miqdarda ifadəli reçitativlərdən əmələ gəlir. Reçitativlərdən gərgin dramatik vəziyyətlərdə və kulminasiyalarda birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edir”* [1, s. 171]. “Su pərisi” operası Rusiyanın musiqi həyatında misilsiz əhəmiyyətə malik hadisə idi, çünki əsər rus opera sənətində yeni dramatik janrın təməlini qoymuşdu. Darqomijski öz əsərində realizmi, insan xarakterinin həyatiliyini, onun hiss və həyəcanını əks etdirir.

Görkəmli rus musiqi tənqidçisi A.H.Serov “Su pərisi” operasına həsr etdiyi məqalədə yazır: *“Qlinka tərəfindən təməli qoyulmuş bizim rus opera məktəbi ləyaqətli davamçısını*

tapmışdır. Şübhə yoxdur ki, Qlinkanın layiqli xələfi öz fikri istedadının orijinallığı sayəsində operamızı yeni yollara gətirib çıxaracaqdır” [1, s.173].

XIX əsrin 60-cı illərin ortalarında Darqomijski musiqili-dramatik sahəyə yenidən meyl göstərirdi. Bu dəfə bəstəkar A.S.Puşkinin “Daş qonaq” adlı kiçik faciəsinə müraciət edir və onun əsasında yaratdığı opera üzərində iki il işləyir. Bu, bəstəkarın ömrünün son illərinə təsadüf edirdi. “Daş qonaq” operasını Darqomijski reçitativli lirik opera-dram kimi yaratmaq istəyirdi, lakin əsəri tamamlaya bilmir. Bəstəkar ürək xəstəliyindən dünyasını dəyişir. Vəsiyyətinə əsasən operanı S.A.Küi tamamlayır, N.A.Rimski-Korsakov əsəri opkestrləşdirir. “Daş qonaq” operası 1872-ci ildə Peterburqun Mariinski teatrında tamaşaya qoyulmuşdur. Puşkinin dramının ədəbi mətnini olduğu kimi götürən Darqomijskinin məqsədi bu operada insan səsinin canlı intonasiyalarını əks etdirmək, konkret sözün musiqi ifadəsini tapmaq idi. Bəstəkar daim axar, melodik reçitativ musiqidə başlıca ifadə vasitəsi seçmişdi. Qeyd etmək lazımdır ki, reçitativ üslubunun zənginliyi və rəngarəngliyi baxımından bu opera tam kamil musiqi əsəridir.

Darqomijskinin son əsərinin mütərəqqi cəhətləri “Qüdrətli dəstə” bəstəkarlarını özünə cəlb etmişdir. Buna misal olaraq M.P.Musorqskinin və N.A.Rimski-Korsakovun opera reçitativlərində özünü göstərmişdir. Heç də təsadüfi deyil ki, “Daş qonaq” operasının təsiri ilə Musorqski N.V.Qoqolun əsəri əsasında “Женитьба” (“Evlənmə”) operası üzərində işə yazmışdı. Darqomijskinin son operasını mətbuat səhifələrində musiqi tənqidçiləri V.V.Stasov və S.A.Kui geniş təbliğ edirdilər. Stasov operanın novator mahiyyətini yeni rus musiqisinin, habelə müasir dramatik teatrda realist istiqamətin inkişafı ilə əlaqələndirmişdir.

“Daş qonaq” rus opera sənətinin inkişafında önəmli rol oynamışdır. Opera öz dövrü üçün novatorcasına yazılmış və bir sıra gələcək bəstəkarların yaradıcılığına da təsirini göstərmişdir. Operanın yeniliyi ondan ibarət idi ki, burada bəstəkar nə ansamblıdan nə ariyalardan istifadə etməmişdir. Bəstəkar bütövlükdə operanı “melodik reçitativ” üzərində qurmuş, insan səslərinin bütün gözəlliyini ortaya qoyaraq “dramatik həqiqəti”, onların hiss və həyəcanlarını monoloqlarda ifadə etmişdir. Musorqski “Boris Qodunov” və “Xovanşina” operalarında bəstəkarın yolu ilə gedərək onun opera prinsiplərindən əsərlərində istifadə etmişdir. Musorqski Darqomijskini “musiqi həqiqətlərinin müəllimi” adlandırmış və böyük hörmətlə onun xatirəsinə bir neçə romans bəstələmişdir.

Beləliklə, bəstəkarın operalarını tədqiq edərkən, Darqomijskinin opera yaradıcılığının ideya-obrazlı, janrlı, dramaturji-kompozisiyalı ümumiliklə öncədən müəyyən edilmiş bədii vəhdət kimi hesab etmək olar. Rus klassikin dörd operasına baxış lirik-psixoloji musiqili dram janrının formalaşmasının mürəkkəb, lakin məqsədyönlü prosesi kimi meydana çıxır. Dramaturgiya və kompozisiya müstəvisində müxtəlif əsərlərdə mərkəzi konfliktin təəcəssümü, onun tərəfləri arasında münasibətlərin xüsusi xarakteri, kəşşən səhnələrin formaları kimi mühüm parametrlərlə bağlı sabit prinsiplər və oxşar həll yolları açılır.

Bununla belə, bütün operalar mövzu, janr və üslub baxımından əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Antik süjeti ilə klassikliyə hörmətlə yanaşan “Vaxın təntənəsi” operası kantata və baletin xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirir. Esmeraldada isə bəstəkar özünü yeni və eyni zamanda onun üçün çox cəlbedici janrda - möhtəşəm romantik operada sınamışdır. Yetkin yaradıcılıq dövrünün operaları arasında heç də az fərq yoxdur, lakin bütün fərqliliklərə baxmayaraq əsərlər bir ustadın qələminə aiddir və deməli, ortaq cəhətlər mövcud olmaya bilməz. Ona görə də bəstəkarın dörd operasını onun yaradıcılığındakı lirik-psixoloji musiqili dram janrının ilk musiqili-teatral əsərlərindəki (“Esmeralda”) ayrı-ayrı təzahürlərindən

tutmuş, “qu quşu” ndakı bitmiş təcəssümünə qədər formalaşma prosesi kimi hesab etmək, həmçinin bütün operaların bədii vəhdətini, mərkəzi mövzu və ideyaların, musiqi dramaturgiyası prinsiplərinin, janr həllərinin ümumiliyini müəyyən etmək olar.

Ədəbiyyat

1. Hüseynova T.M. Rus musiqi tarixi (XIX əsrin birinci yarısı). Bakı, 1991, 183 s.
2. Həsənova Ş.H. Musiqi tarixində mühazirələr . II hissə, Bakı, 2012, 93 s.
3. Базунов С. А. Александр Даргомыжский. Его жизнь и музыкальная деятельность: биографический очерк. Москва, 2022, 88 с.
4. Пекелис М. С. Даргомыжский и его окружение. Т.І. Москва, 1966, 500 с.
5. <https://skudelnica.ru/az/former/kompozitor-aleksandr-dargomyzhskii-biografiya-tvorcheskoe-nasledie.html>.
6. <https://499c.ru/az/vse-proizvedeniya-dargomyzhskogo-kompozitor-a-s-dargomyzhskii-biografiya/>.
7. <https://aleksandra-med.ru/az/nuzhno-znat/osnovnye-proizvedeniya-dargomyzhskogo-obshchie-svedeniya-znachenie-kamennogo.html>.

ОСНОВНЫЕ ЧЕРТЫ ОПЕРНОГО ТВОРЧЕСТВА АЛЕКСАНДРА СЕРГЕЕВИЧА ДАРГОМЫЖСКОГО

Набиева Лейла Мазахир кызы

Резюме

Статья посвящена изучению оперного творчества Александра Сергеевича Даргомыжского (1813-1869), видного представителя русской музыкальной культуры XIX века. А.С.Даргомыжский, опираясь на достижения своего гениального предшественника М.Глинки, обогатил новаторством русскую музыку. Композитор психологическую бытовую драму оперу «Русалка» создал нового типа: новый реалистический музыкальный язык (речитативно-повествовательный стиль). Важное место в творчестве композитора занимают оперы «Эсмеральда» (1847), «Русалка» (1856), «Каменный гость» (1872).

MAIN FEATURES OF THE OPERA CREATIVITY OF ALEXANDER SERGEYEVICH DARGOMYZHSKY

Nabiyeva Leyla Mazahir

Summary

The article is devoted to the study of the operatic work of Alexander Sergeevich Dargomyzhsky (1813-1869), a prominent representative of Russian musical culture of the 19th century. A.S. Dargomyzhsky, relying on the achievements of his brilliant predecessor M. Glinka, enriched Russian music with innovation. The composer of the psychological everyday drama opera "Rusalka" created a new type: a new realistic musical language (recitative-narrative style). The operas "Esmeralda" (1847), "Rusalka" (1856), and "The Stone Guest" (1872) occupy an important place in the composer's work.

Rəyçi: baş müəllim Seyfullayeva N.

GDU-nun "Musiqi fənləri" kafedrasının 27.10.2023-cü il tarixli iclasın 6 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 19 noyabr 2023-cü il